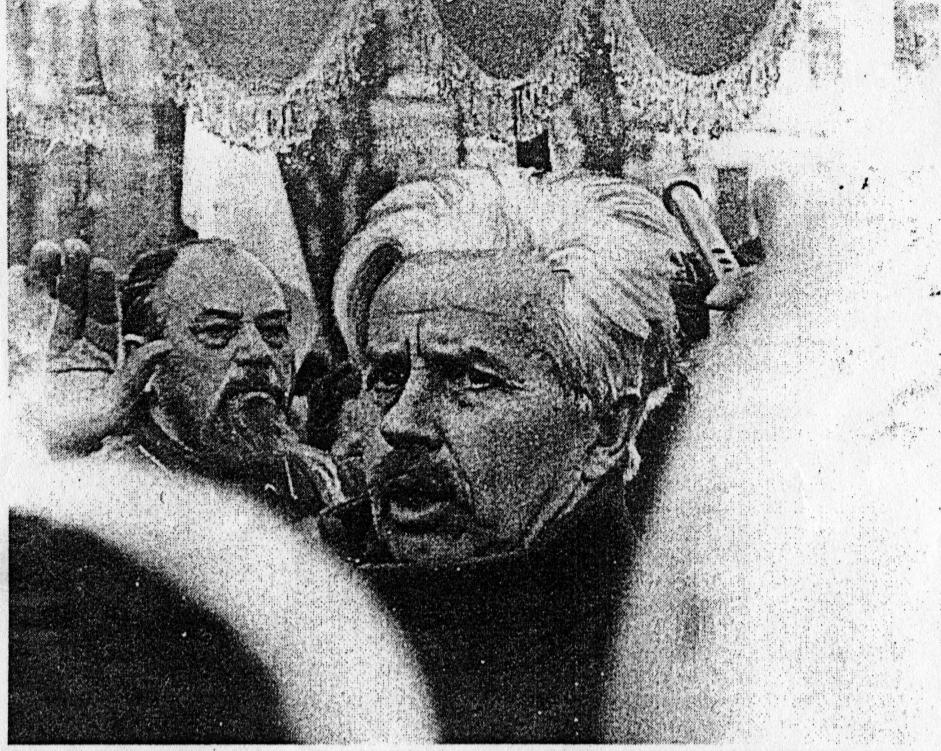

Вогнище Леопольда ЯЩЕНКА

Ольга МЕЛЬНИК,
огляд «Української Газети»

1. ПРИ ПЕРШІЙ ЗУСТРІЧІ з ним може здатися, що це людина зовсім відторгнена від житейської суети, людина, яка літає десь там, у піднебесі. Але це враження оманливе. Насправді це непоступлива і непохитна Людина, коли йдеться про український народ, його мінуле, нинішнє і майбутнє.

Леопольд Іванович ніколи не ганявся за чинами, не домагався кар'єри, не нажив багатства, не маневрував і не хитрував у ті застійні часи, які стали своєрідним лакмусовим папірцем на виявлення людської гідності. Усе своє життя він плекає і оберігає народні звичаї, обряди, любить народну пісню. На застій, любов ця взаємна, бо етнографічний хор «Гомін», яким він керується уже 30 років, знає вся Україна. Тільки коли наша держава стала незалежною, до нього, гнаного за радянського режиму, прийшло, нарешті, справедливе визнання: Л. Ященко, кандидат мистецтвознавства, став лауреатом Державної премії імені Тараса Шевченка та премії імені Павла Чубинського. Ці звання він заслужив своєю невтомною працею як фольклорист, хороший диригент, композитор.

Можливо, ті, хто їздить у метро, звернули увагу на сивого чоловіка, який, незважаючи ні на що, грає собі на сопілці у вагоні чи на ескалаторі. Й спостерігала за тим, як змінюються вираз обличчя людей: спочатку вони здивовано поглядають у бік Л. Ященка, а потім починають прислухатися до тих мелодій, які він видобуває з цієї простої дудочки. Від цього, вважає Леопольд Іванович, користь подвійна — і людям приємно, і він не гайнє марно часу, а вдосконалює свою гру. Мелодій музикант знає безліч, бо їздив чимало по Україні. Ніхто (і це підтверджують науковці) не зібрав стільки фольклорного матеріалу, як він. Таке захоплення етнографією здавалося б органічним у того, хто народився в селі, жив в оточенні народних звичаїв. А Л. Ященко ж — киянин, виростав, як кажуть, на асфальті. Родом він з інтелігентної сім'ї.

Його батько, Іван Якович, був інженером, мати, Галина Митрофанівна, — вчителькою української мови та літератури. Мати померла, коли хлопчикові було два роки. Після народження сина Галина Митрофанівна захворіла на туберкульоз, і дитину ізоляють від неї. Хлопчика виховував батько, але, оскільки йому було важко і працювати, і поратися по господарству, і доглядати сина, то хлопчика відвезли до його рідні в Чернігів. Там він пробув до семи років. Потім повернувся до батька. У 1935 році батькова сестра Галина Яківна переїхала до Києва, що допомогла братові, бо він більше не одружувався. Вона і стала для Леопольда матір'ю.

У дитинстві хлопчик не захоплювався особливо музикою, його вабило малювання. Після закінчення середньої школи вступив до політехнічного інституту і водночас до художньо-промислового училища. Але, не закінчивши першого семестру, залишив обидва заклади. Дуже любив співати. Якось, проходячи повз консерваторію (а вона тоді розміщувалася поблизу Львівської площі в Києві), побачив оголошення про набір до вокальної студії, причому без будь-якої підготовки. Як виявилось, студентам для практики потрібні були співаки-учні. Леопольд у визначеній час прийшов на прослухування. У комісії сиділи поважні люди: Марфа Снага, дружина видатного співака Івана Паторжинського, Дементій Євтушенко, педагог з вокалу, викладачі консерваторії. Йому запропонували щось заспівати — на свій розсуд. І хлопець затягнув не що-небудь, а відому арію з опери «Євгеній Онегін» П. Чайковського «Любові все возрасты покорны». Хоч як старався, але відчув: щось у нього не виходить. Однак Леопольда прийняли до вокальної студії, бо були вакансії. Водночас професор Д. Євтушенко його застеріг: «Вокаліста з тебе не вийде».

Педагогом з вокалу в хлопця став В. Кучин. Леопольд ходив до нього додому на заняття. Дорогою, в якомусь під'їзді житлового будинку, випливав яице (щоб голос краще звучав) і розсплювався. Одного разу його навіть за квартирного злодяя мало не сприйняли. Леопольду Івановичу справді не судилося стати співаком, у нього виявилося незвичання голосових зв'язок. Та

професор-фоніатр Деранже, послухавши його, остаточно ствердив: «Голос у вас не вокальний». Леопольду нічого не залишалося зробити, як поставити хрест на своїй кар'єрі співака.

Але він не опускав рук: подався до музичного училища імені Р. Глєра. І, хоч там минув уже один семестр, Леопольда прийняли на диригентсько-хорове відділення. Педагогом його став відомий хормейстер Павло Іванович Муравський, який приїхав до Києва з Далекого Сходу, де керував Тихоокеанським ансамблем пісні й танцю. Це був 1947 рік. Людям жилося сутижно, Павло Іванович ходив у морській формі і в училище.

Леопольд не знову нічого не зробив. Тоді музично грамотних людей було мало, і під час вступу на диригентсько-хорове відділення не вимагали спеціальної підготовки. Навчання легко не давалося, доводилося багато чого надолужувати. Виники проблеми з диригуванням, бо хлопець соромився на людях виступати.

Ященко закінчив перший курс у П. Муравського. І тут Павла Івановича призначили диригентом львівської хорової капели «Трембіта». Його учень перевівся на історико-теоретичний відділ, бо вирішив підгнати теорію і навчитися грати на фортепіано. Працював з раннього ранку до пізнього вечора. Вдома інструмента не було, доводилося о шостій годині ранку бігти до училища, поки не зайняті класи.

«Коли я грав тоді «Музичний момент» Шуберта, то це були найщасливіші хвилини моєго життя», — пригадує, всміхаючись, Леопольд Іванович. — Візьмеш акорд і ряюєш!»

Після закінчення музичного училища Л. Ященко вступив до консерваторії на історико-теоретичний факультет. Його педагогом став відомий композитор Пилип Омелянович Козицький. Водночас юнак захопився вивченням фольклору, іздав по селах, записував і розшифровував пісні. Під час подорожей заробляв собі ще й на хліб — збільшував фотокартки і робив портрети на замовлення.

Темою дипломної роботи Ященко стало дослідження творчості фольклориста, композитора, організатора народного хору в селі Охматів на Черкащині Порfirія Демуцького. Це була дивовижна людина: лікар за фахом, самовідданий хореограф, благодійник. Юнаком він працював у хорі, яким керував композитор Микола Лисенко. Цікаво, що коли лікував хворих, то замість плати просив заспівати йому пісень. Так і виник охматівський хор, який приїздив навіть на гастролі до Києва. Виступи простих селян вразили міських слухачів незвичайним «чорноземним» фольклорним співом. Музикознавець К. Квітка, чоловік Лесі Українки, писав про виступ охматівських селян, що це були «пам'ятні, піднімальні сторінки в історії нашої культури». Син П. Демуцького Данило став відомим кінооператором і працював разом із Довженком. Зокрема, разом вони знімали фільми «Земля» і «Звенигора».

У Данила Порфирійовича зберігався великий батьківський архів. Леопольд на його основі написав дипломну роботу «П. Д. Демуцький. Нарис життя і творчості», яка згодом, 1957 року, вийшла у видавництві «Мистецтво».

2. ЗАКІНЧИВШИ КОНСЕРВАТОРІЮ. Л. Ященко вступає до аспірантури Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України. Це було те, про що він завжди мріяв, — збирати, відкривати людям народну творчість. Блокнот, олівець, нотний папір, сумка через плече — ось і вся наукова «оборудка» була в ті часи. Ходив від села до села. Робота фольклориста дуже копітка, часто людей доводиться примищувати повторювати кілька разів пісню, але не кожен має на це терпіння. Леопольд Іванович із часом уже набив руку, навчився швидко затоновувати гармонічну схему, складати основні контури мелодії.

Ященко розповів мені про дуже цікаву експедицію на Сумщину. У цьому краї розкидані впереміш села українські й російські. Московські «деревні» занехаяні, хати нечупарні, фруктового деревця не побачиш, хіба що самосій. А в українців хатки побілені, біля кожної — садок, квітник. І зазам'яталося Леопольду Івановичу: виходить із «їзби» російська розплатана дівка і

ОДЕРЖИМИ

«Люди, без яких світ збіднів би і змалів. Багатьом із нас їхні вчинки видаються ледь не донкіхотством. Бо ж коли, висловлюючись військовою термінологією, більшість при небезпеці відсижується в окопах, то вони рвуться на передову. І не тому, що відвага розирає груди. Просто інакше вони не можуть, бо таке їхнє призначення на землі. Це одержими ідеями і ділами люди».

«Українська Газета» відкриває галерею таких особистостей розповідю про Леопольда Івановича Ященка.

Під рубрикою «Одержими» публікуватимемо матеріали про справжніх лауреатів Шевченківської премії та про інших великих патріотів — людей, можливо, й мало відомих широкому загалу, чародіїв скромних, але велетів у своїх діяннях і національному завзятті, безкорисливому, жертвому служінні українському народові.

розглядає приїжджих хлопців «в упор». Українська дівчина сором'язлива, вона опусить очі й не наважиться поглянути на незнайомця.

Це був 1947 рік. Обходив Л. Ященко села Путівського району.

«Я дотепер пам'ятаю село Литвиновичі, — розповідає Леопольд Іванович. — У 1947 році там було ще багато молоді. Вечорами на кожному кутку співають: темно, ліхтарі ж не світлися, ідеш на звук пісні. Тільки місяць на небі і пісня звучить. Через хату — дівка на виданні. Кожна дівчата ланка — це хор, бо дівчата змалку разом співають, знають не одну пісню, виведуть її так, наче недавно з репетиції прийшли».

Через деякий час в інституті з'явилася записувальна техніка. Заступник директора В. Довженко «вибив» похідну лабораторію аж із двома магнітофонами та бензиновим двигуном, який вилучав, коли в селі не було електросвітла. Об'їздив Л. Ященко у післявоєнний час Вінниччину, Черкащину, Полтавщину, побував у Карпатах, на Закарпатті.

У 1952—1953 роках на Гуцульщині «доблесні» радянські чекісти вже придушили вільний український рух — боротьбу Української Повстанської Армії. Люди примищали, залякані Сибіром, тормали. Науковці-фольклористи іздили в експедиції закритою машиною. Дорога в горах в'ється спіраллю. Побачив якось сільський дядько, що іде закрита машина, і подумав: напевне, прибув «воронок», щоб вивозити гуцулів. Ось машина пробивається вгору через полонини. Дядько біжить до села на він просліти, хоче попередити сусідів про появу небезпечних «совітів». Коли Ященко це зrozумів, то перефарбував машину в світлий колір і поставив попереду гучномовець. Перед кожним селом вмікав магнітофон, щоб линули на повний голос «Вечорниці» Ніщинського. Довкілній ліс уже знає, що це іхали друзі — пани професори».

Леопольд Іванович застав старих людей, які ще жили за цією в Австро-Угорщині та за Гольці. Траплялися серед них русинофи, народові, московіфи. З ними було цікаво розмовляти. З присмітю помітив, що вони не ворогували між собою, хоча критично ставились один до одного. Коли Леопольд Іванович увійшов до них у довіру, вони йому розповідали про січових стрільців, битву на горі Маківка, про повстанський рух. Ці розмови з місцевими людьми допомагали йому краще пізнати історію свого народу.

Коли з експедиції повертається до Києва, його чекала робота, яку він дуже любив, — працював у бібліотеках, писав книжки, видавав фольклорні збірники. Незабаром успішно закінчив аспірантуру, захистив кандидатську дисертацію «Українське народне багатоголосся», став старшим науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії (ІМФЕ). І тоді в нього було, і тепер є таке розводження — між етнографією і композиторською творчістю.

Ще в консерваторії Леопольд Іванович відвідував факультативно заняття в класі видатного українського композитора Левка Миколайовича Ревуцького. Написав на відмінну пісню на вітальну «Поема про Україну», її «возз'єднання» з Росією. Хоч тема ця трактувалася в дусі тих часів, однак у творі звучали і патріотичні мотиви. Її виконував хор та симфонічний оркестр Українського радіо. Праця над нею стала доброю школою для молодого композитора. Увійшли його твори і до репертуару Закарпатського народного хору, Дрогобицького хору «Верховина», самодіяльних колективів.

3. ТАКЕ НАСИЧЕНЕ ТВОРЧІСТЮ життя Ященка тривало до 1968 року, до того часу, коли в Радянському Союзі здійнялася хвilia політичних арештів. Докотилася ця біда й до Києва. Чесні совісні люди — патріоти наївно звернулися до ЦК КПРС та ЦК КПУ («Лист 139»), висловлюючи занепокоєння з приводу судових процесів у Києві, Москві та інших містах СРСР. Сталося це в Будинку літераторів на ювілейному вечорі, присвяченому Коліївщині. У вестиблі глядачам запропонували підписати «партийний» лист. Поставили свої прізвища І. Леопольд Іванович, його дружина Лідія Орел та її брат. Незабаром це звернення стало відоме за кордоном, лист перевезли «за бугор», про нього загомоніли на радіостанціях «Бі-Бі-Сі», «Голос Америки», «Свобода». При цьому називали прізвища «підліснітів». Ось тоді й потрапило подружжя Ященків «на гачок» КДБ. Леопольду Івановичу в Інституті зробили позагланову перевірку і не переобрали за конкурсом. І хоч голоування було таємне, але бездоганно спрацювала система одноголосого «одобрям-су». Ященко викинули на вулицю. Він ходив і писав листи до Президії Академії наук, до міському партії про те, що той колективний лист не був антирадянським, не закликав до знищенню існуючої влади (саме

ОДЕРЖИМІ *Вогнище* 4 Леопольда ЯЩЕНКА

Продовження з № 2. Закінчення

Ольга МЕЛЬНИК,
голова «Української Газети»

4. 22 ТРАВНЯ 1971 РОКУ під час фестивалю «Київська весна» на відкритих майданчиках столиці України, на дерев'яних постах, виступали численні колективи: капела «Думка», хор імені Г. Верховки, оркестри, гастролери... Ці концерти звичайно тривали до одинадцятій години вечора.

Однак того дня на майданчику біля пам'ятника Т.Г.Шевченкові люди не розходилися... Чекали другого відділення концерту — виступу «Гомону», як це було в попередні роки. Але перед цим Леопольд Ященко організатори попередили: хор має виступати не біля Тараса, а на одній з площ околиці міста. Леопольд Іванович пояснив, що хористи звичайно були біля пам'ятника Шевченку. Звикли, то й відвіднути, сказали организатори. Усе-таки учасники хору разом зі своїм керівником прийшли до червоного корпусу університету, щоб послухати інші колективи.

Та недрімне око кадебешників їх усе одно засікло.

Там же, біля пам'ятника Шевченку, поет-дисидент Анатолій Лупиніс читав свого вірша про те, що Україні накинуто на цію червоний зашморг. Після цього виступу чомусь почалися гоніння на хор «Гомін», хоча його співаки й не брали участі в концерті. Тодішня влада оголосила свято націоналістичним, а звідси вигливали й наслідки. Крайнім виявився Ященко.

Наступного дня хористі почали тягати по парткомах за місцем роботи. Їх обвинувачували в тому, що в «Гомоні» зібралися самі націоналісти. Водночас керівництво Палацу культури «Харчовик», де базувався «Гомін», привело на репетицію хору свого «комісара», тобто нового керівника хору. Леопольд Івановичу запропонували бути його помічником. Звичайно, Ященко на це не погодився і зовсім залишив цю справу.

Невдовзі і в Спілці композиторів скликали президію, щоб розглянути персональну справу Ященка. Тоді головою спілки був Андрій Штогаренко. Прийшла на це судилице також директор «Харчовика» Жукова. Вона почала «шити» хормейстерові саботаж:

«Почему вы отказались от работы?»

Ященко спокійно відповів:

«Якщо та робота мене не влаштовує, то це мое право вирішувати, піти чи залишитися працювати».

Учасники президії проголосували за те, щоб виключити зі Спілки композиторів Леопольда Івановича. Але за що? «Гомін» не співав біля пам'ятника Шевченкові. Та «соплатники» КПРС з Палацу культури «Харчовик» і А.Штогаренко слухняно виконали вказівки цієї партії. Голова Спілки завжди робив те, що йому казали, а не раз і сам був ініціатором гоніння проти «формалістів», молодих композиторів, які шукали нових виражальних засобів у музиці.

По суті, Леопольд Іванович опинився на вулиці. Але ж треба було годувати сім'ю та й за «дармоїдство», як тоді було заведено, могли б посадити. Влаштувався він мулляром. Працював робітником на різних будівлях у Києві, Броварах, приміських селах. Брався за будь-яку роботу, щоб мати шматок хліба.

Але в душі, як і раніше, жила музика. Почав керувати Ященко самодіяльними колективами в технікумі залізничного транспорту, в Інституті народного господарства, в пансіонаті «Жовтень» (біля Конч-Заспи, під Києвом). Дирігував і студентським хором сільгоспакадемії. Добра слава линула про талановитого хормейстера.

У 1983 році Леопольд Іванович створює вокальний ансамбл у Музеї народної архітектури та побуту, що в Пирогові, неподалік Києва. Ентузіасти часто виступали просто неба перед відвідувачами, виконували щедрівки, колядки, веснянки. Репетиції проводилися в обідній час. Невдовзі Л. Ященко почув, що культи працівники Гідропарку збиралося у себе проводити свято Івана Купала. Це мав бути звичайний концерт за заздалегідь написаним сценарієм: виставу влаштовували на понтонах, публіка мала пасивно спостерігати за концертом. «А що, коли на це свято залучити колектив музеївників, — подумав хормейстер. — Оце було б уже справжнє свято Івана Купала, давній народний обряд!» І Ященко запросив до музею художнього керівника з Гідропарку,

щоб той послухав його колектив. Вони вже майже дійшли згоди. Та про цо «змову» дізналися партійні нишпорки, які враз заборонили музейним працівникам виступати на святі.

Леопольд Іванович не занепав духом. У нього з'явилася інша ідея: залучити до свого хору відвідувачів Гідропарку, які часто на прогулянках співали для себе народні пісні. Почав «переговори» з багатьма. Чимало любителів співу погодилися. Почалися репетиції, підготовка до свята Івана Купала. Так виник «народний хор Гідропарку», якого голосив потім ведучий вистави. Вдалий виступ окріпив аматорів, почали вони систематично збиратися біля танцювального майданчика. Задоволений був і Леопольд Іванович. Так утворився новий хор «Гомін» (перший без Ященка зник).

5. МИНОУЛО ЛІТО, треба було шукати дах над головою. Директор Гідропарку виділив хористам у Літньому театрі Гідропарку артистичну кімнату — десь 20 квадратних метрів. Опалення там не було, поставили калорифер і якось перезимували. З усього міста приїхдвали аматори на репетиції. Через місяць Леопольд Івановича навіть зарахували до штату. Пропрацював він отак якийсь час, аж раптом викликає його директор:

«Ізвините, дорогой Леопольд Иванович, мы вынуждены будем с вами расстаться, у нас нет такой должности и ставки».

Згодом художній керівник Гідропарку розповів Ященкові, що телефонували із ЦК і «порадили»:

«Постарайтесь спокойно, без шума сде-лать так, чтобы этого коллектива не было».

«А хіба Ви були комуністом, що Центральний комітет опікував Вас?» — запитую.

«Ніколи. Але мною він цікавився весь час», — усміхається тепер Леопольд Іванович.

Хоча тоді було не до сміху: прийшли хористи на репетицію — кімната на замку, наступного разу — зібралися на пероні метро. Куди ж податися, де знайти прихисток? Щоправда, одна жіночка, яка працювала в ЖЕКу, на свій розсуд запропонувала збиратися в червоному кутку кабінету. То був чепурненький такий підвальчик, де колектив щасливо перебував зиму.

Якось Л. Ященко звернувся до завідувального відділу культури міському партії Юрія Богуцького (недавно він працював міністром культури, а нині трудиться в Адміністрації Президента).

«Допоможіть нам із приміщенням», — попросили тоді партійного завідувочого.

Відповідь була коротка:

«Нет возможности».

І це при тому, що Леопольд Іванович не просив для себе грошей. Він не одержував за свою працю жодної копієчки, усе робив на громадських засадах. Хотів лише одног — щоб йому не заважали.

Згодом Ященко випадково довідався, що в Будинку культури «Метробуд» хотіть організувати хор. Леопольд Іванович примічав туди, зустрівся з начальством, пояснив, що є готовий колектив, цікавий репертуар, є велике бажання працювати. Дирекція, яна щастя, погодилась, і Л. Ященко привів туди своїх співаків. З того часу «Гомін» і прописався там.

Хор тоді заспівав на відкритті двох нових станцій — «Червоноармійська» (тепер «Палац «Україна») та «Дзержинська» (тепер «Лібідська»). Колектив багато концертував, до нього вливалися нові співаки.

Леопольд Іванович знову взявся працювати над обрядовими творами, зокрема веснянками. Але щоб зробити якусь нову програму, потрібен дозвіл від Ленінського районного партії. Та якби ж тільки там: у кожному районі, де «Гомін» виступав, вимагали показувати партійному начальству репертуар. Досить було виконати якийсь твір поза програмою, як чулося шипіння:

«Что такое «Подоляночка»? Почему нет в списке? Не положено!»

І мусив Леопольд Іванович терпіти, бо інакше хорові взагалі б закрили дорогу на сцену, а він уболівав, щоб не вмерла народна пісня, щоб зберегти обряди, звичай.

Яким ненависним для тодішнього режиму було аутентичне мистецтво, засвідчує такий випадок. Уже почалася перебудова, був 1986 рік. «Гомін» влаштовував свято Івана Купала у Венеціанській затоці, де крутохили утворюють чудовий амфітеатр. Хор мав виступати два вечори підряд — у суботу та неділю. Дочекалися тієї суботи, але перед самим виступом міліція почала

присікуватися до Л. Ященка: де дозвіл на проведення свята? Показав папірець Леопольд Іванович. Але «бдітелі» причепились: немає печатки. Довго варили воду і розігнали людей, свято захмарili.

Наступного дня, у неділю, Леопольда Івановича викликали до Дніпровського райкому партії. Зібралися у всесь актив. Голова райвиконкому кіпив: чому хор Ленінського району співав на території Дніпровського?

«Ідите туда, откуда пришли», — такий був вирок.

«А там немає Дніпра», — пояснив Ященко.

«Чтобы вашей ноги здесь не было. Ивана Купала — это не советский праздник».

Марно диригент пояснював, що публіка вже знає про виступ «Гомону». Вирішили співаки перейти через тунель до Дарницького району, де про виступ хору ніхто не знає.

Народ собі там гуляв, хористи через натовп пробилися на хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань. Леопольд ЯЩЕНКО і сюди дістався зі своїм

хором, щоб пісенним стало свято українського

козацтва.

Умань